

Univerzita Karlova
Evangelická teologická fakulta

Teologie osvobození a lidská práva:
kritická rozprava

Bakalářská práce

Hana Hájková

Katedra pastorační a sociální práce
Vedoucí práce: Mgr. Petr Jandejsek, Th.D.
Studijní program: Sociální práce B7580 v rámci studijního
oboru: Pastorační a sociální práce

Praha 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Teologie osvobození a lidská práva: kritická rozprava napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů. Dále souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti ke studijním účelům.

V Praze 10.6. 2019

.....

Hana Hájková

Anotace

Bakalářská práce se zabývá tématem vztahu teologie osvobození k lidským právům. Postoje tohoto teologického hnutí vůči jazyku lidských práv procházely zajímavým vývojem, který mne inspiroval k výběru tohoto tématu. Cílem mé práce je objasnit a popsat tento vztah včetně okolností, které ho formovaly a konkrétních etap jeho vývoje. V práci se ovšem zabývám i samotnou teologií osvobození, které je věnovaná první část práce členěná do dvou kapitol. Čtenář si tak může udělat stručný obrázek o tomto teologickém hnutí a lépe pochopit některé aspekty ve vztahu teologie osvobození k lidským právům. Podrobněji členěná druhá část práce se již věnuje čistě tomuto vztahu.

Klíčová slova:

Teologie osvobození, lidská práva, Latinská Amerika, Christologie, Církev

Annotation

This bachelor thesis deals with the topic of the relationship between liberation theology and human rights. The attitudes of this theological movement toward the language of human rights went through interesting development that inspired me to choose this topic. The aim of my work is to portray and clarify this relationship including its circumstances that shaped it and specific stages of its development. However, I also write about liberation theology itself, which is devoted the first part of the work divided into two chapters. Thus, the reader can make a brief picture of this theological movement and better understand some aspects of the relationship between liberation theology and human rights. The second part of this work is devoted purely to this relationship.

Keywords:

Liberation theology, human rights, Latin America, Christology, Church.

Poděkování

Velmi ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce panu Mgr. Petru Jandějskovi Th.D. Ceníím si jeho vstřícnosti a především užitečných rad a poznámek, které napomohly ke zdárnějšímu dokončení mé práce. Také bych ráda poděkovala své rodině za jejich trpělivost a podporu.

Obsah

Úvod	1
1. Historický a teologický úvod do teologie osvobození	3
1.1. Počáteční slovo k teologii osvobození	3
1.2 Historický vývoj teologie osvobození	6
1.3 Teologie osvobození v praxi	9
2. Biblické základy teologie osvobození	13
2.1 Obecnější biblická východiska	13
2.2 Nový obraz Ježíše	15
2.3 Blíže k christologii	17
3. Teologie osvobození ve vztahu k lidským právům	21
3.1 Lidská práva a katolická církev	21
3.2 Pohled teologie osvobození	22
3.2.1 Počáteční ignorace konceptu lidských práv	23
3.2.2. Stěžejní kritika konceptu lidských práv	26
3.2.3 Přijetí a adaptace lidských práv	33
Závěr	37

Úvod

Před tím než se můžeme zabývat problematikou vztahu teologie osvobození a lidských práv, je třeba si představit toto konkrétní teologické hnutí. Teologie osvobození není žádný nepatrný směr, který vznikl na vědecké půdě v rámci rozboru knižních pramenů a kde by také zůstal. Teologie osvobození je teologií člověka a reakcí na jeho alarmující situaci. Je hlasitou odezvou na dlouhou dobu ticha, které panovalo ohledně otázky života v bídě těch, kteří patří do lidského společenství. Teologie osvobození probudila mnohá srdce křesťanů na všech pozicích, sama však nutně procházela určitými stupni vývoje a podléhá nejedné kritice. V následujících kapitolách se budu věnovat představení tohoto hnutí, jeho hlavním myšlenkám a historicky-politickému i biblickému kontextu. Především pak vztahu teologie osvobození k lidským právům, jakožto konceptu, s nímž v rámci sociální práce v demokratických zemích pracujeme.

Teologie osvobození je převážně katolické hnutí, které doslova bojuje za osvobození a vyvedení chudých, trpících a utlačovaných lidí třetího světa z jejich situace. Podporuje myšlenku revolučních změn ve společnosti, kde převážná většina obyvatel trpí útlakem ze strany konkrétních politických a ekonomických struktur, směrem k “novému lidství a nové společnosti”. Hlavní myšlenkou teologie osvobození je pomoci chudým a utlačovaným k dosažení vědomí vlastní hodnoty a pochopení jejich dosavadní situace, díky kterému budou schopni sami dosáhnout důstojného života. To vše díky teologickému základu a vlastní interpretaci Písma, zejména pak Evangelia. Důraz na některé prvky v Christologii se pak stávají doslova srdcem a hlavním “motorem” teologie osvobození.

Hlavním zaměřením mé práce ovšem není pouze představení tohoto teologického hnutí, ale zejména otázka poměrně složitého vztahu teologů osvobození ke konceptu lidských práv. Jelikož jazyk lidských práv je v moderních demokratických zemích hojně používán s obecně kladným přijetím, je zajímavé se na něj podívat také z jiného úhlu. Konkrétně z úhlu kritiky tohoto teologického hnutí, které má kořeny v Latinské Americe, kde je závažné porušování lidských práv na denním pořádku. Tato kritika budí zájem také pro ten fakt, že život v přijatelných

lidských podmínkách je jedním z lidských práv a neúnosná chudoba se bere jako jeho porušování.

Ve své práci čerpám z odborné literatury a k dosažení cíle využívám metodu klasické literární výběrové rešerše.

1. Historický a teologický úvod do teologie osvobození

V následujících dvou kapitolách přispěji k dosažení cíle pomocí osvětlení některých základních charakteristik teologie osvobození, které jsou nezbytné k dokreslení jejího vztahu k lidskoprávnímu jazyku.

1.1. Počáteční slovo k teologii osvobození

Ústředním bodem a hlavním motivem teologie osvobození je člověk trpící neúnosnou bídou. V angličtině nejčastěji používaný termín “poor”. Toto slovo známe a překládáme jako chudý, jeho obsahem je však mnohem víc. Stává se už téměř symbolickým slovem pro alarmující situaci miliónů trpících lidí. Situace dětí, žen a mužů, kteří nemají přístup k dostatku pitné vody, potravin, zdravotní péče, bezpečného bydlení či vzdělání. Teologie osvobození nabízí specifický pohled na chudobu, v níž počítá s chudými převážně jako s oběťmi politických a ekonomických struktur, které se postupně dostávají do bezvýchodné situace, ze které se nemohou dostat nebo sami nevědí jak tento stav ovlivnit. Tito lidé jsou více a více odtrženi od běžného života, na který jsme v rozvinutých zemích zvyklí a jejich propast je každým dnem hlubší a hlubší. Nelidské podmínky k životu a hlad tak moří alarmující počty lidí.

S chudobou se potýká lidstvo už od nepaměti a nemalá část církevního působení vždy směřovala právě k chudým tak, jak byli výše popsáni. O velmi složité a po dlouhá staletí trpké historii církve netřeba hovořit, pro toto téma je důležité spíše období měnícího se uzavřeného přístupu církve na církev, která reaguje na aktuální dění ve světě, vyjadřuje svůj názor a poskytuje rady. Konkrétně nás pak bude zajímat období konce šedesátých a pokračujících sedmdesátých let minulého století v Latinské Americe, jakožto kolébce teologie osvobození. Ta, jak popisuje Tim Noble, reflektuje latinskoamerické dějiny kolonizace a je odpovědí na historickou skutečnost otroctví a volání po svobodě, jež se vtiskly do latinskoamerické duše.¹

---

¹ NOBLE, Tim. *Teologie osvobození ve svém dějinném kontextu. Teologická reflexe*, 2009, 15(1), s. 58-75. ISSN 1211-1872.

Před tím, než objasním politické a ekonomické poměry, které daly vzniknout tomuto hnutí a nadále ho provázely, bych ráda popsala samu teologii osvobození. Pokud chceme teologii osvobození lépe porozumět, je potřeba na čas odhlédnout od věcné kritiky inklinace této teologie k určitému druhu společenského uspořádání a politiky, kterou zmíním později, ale zaměřit se na její jádro. To Phillip Berryman stručně shrnuje ve větě *člověk nemůže chápat teologii osvobození dokud ji nevidí jako teologii*.² Ona skutečně je primárně systematickou, disciplinovanou úvahou o křesťanské víře a jejích důsledcích. Je výkladem této víry ze zkušenosti chudých a pokusem číst Bibli a klíčové křesťanské doktríny jejich očima. Současně je však snahou pomoci chudým interpretovat jejich vlastní víru novým způsobem. Tak jak je pro samotnou křesťanskou víru klíčový moment “metanoi”, jenž je celostním obracením člověka tváří ke Kristu a jeho přijetím, je pro teologii osvobození klíčové k jaké části Krista tvář věřícího směřuje, metaforicky řečeno. Berryman uvádí jednoduchý, ale trefný příklad, kde hovoří o tom, že tradiční profil zbožnosti v Latinské Americe je směřován k mlčícímu Ježíši, nejčastěji reprezentovanému ve fázi smrti při ukřižování. Možná, že identifikace právě s takovým Ježíšem vede k tomu, že společnost “křižuje” sama sebe a udržuje se ve stavu mlčení.³ Zřejmě právě díky tomu je Latinská Amerika kolébkou teologie osvobození. Ta se totiž zaměřuje na Ježíšův život a poselství. Poselství zvěstované chudým, vyhlašující svobodu zajatcům. Toto poselství je naplněno v jeho osobě, a chudí se učí číst písmo cestou, která vede k potvrzení jejich důstojnosti, vlastní hodnoty a práva společně bojovat za slušný život.

Boj člověka za slušný život obecně, ale i boj jednoho člověka za slušný život druhého člověka, není nic nového. Je to jev starý jako člověk sám. Dá se tedy říct, že teologie osvobození má z čeho čerpat a zároveň bude vždy přesahovat sama sebe a ovlivňovat teologii do budoucích časů. Teologie osvobození je založena na jedné z nejstarších lidských emocí, a tím je soucit. Jak praví bratři Boffové, “*Bez minima soucitu pro utrpení, které postihuje většinu lidstva, by teologie osvobození nemohla existovat a nebylo by ji možné ani porozumět. Základem teologie osvobození je*

---

² BERRYMAN, Phillip. *Liberation theology: essential facts about the revolutionary movement in Latin America--and beyond*. Philadelphia: Temple University Press, c1987. ISBN 0-87722-479-x. str 4

³ Ref. 2 str 5

*prorocká a přátelská vazba k životu, příčině a boji miliónů lidských bytostí, co jsou na okraji a bez zajištění. Vazba ke konci této dějinné nespravedlnosti.*²⁴

Teologie osvobození jeví skutečně rysy určitého hnutí, má snahu pohnout a změnit sociální, ale i politickou situaci a má snahu pohnout okem i srdcem každého křesťana, směrem k jednomu z největších poselství evangelia.

Gustavo Gutierrez, peruánský teolog, pravděpodobně nejvýznamnější postava teologie osvobození a autor nejsystematičtějšího popisu této teologie, ji sám popisuje jako teologickou reflexi založenou na evangeliu a zkušenosti žen a mužů oddaných procesu osvobození v utlačovaných a vykořisťovaných zemích Latinské Ameriky. Gutierrez hovoří o teologické reflexi, která se zrodila ze společného úsilí zrušit tehdejší nespravedlivou situaci a vybudovat jinou společnost, společnost svobodnější a lidštější. Úkolem teologie, jak Gutierrez říká, je objasnit význam Křesťanské solidarity s utlačovanými, přemýšlet skrze naši víru, posílit naši lásku a dát význam naší naději. Ve zkratce říká, že teologie osvobození je kritickou reflexí Křesťanské praxe ve světle Písma. Zároveň ji ale zajímavě a trefně nazývá politickou hermeneutikou evangelia.⁵ Teologie osvobození se tak dotýká nejen náboženské stránky společnosti, ale i jejího politického uspořádání.

Co se tedy myslí samotným termínem "osvobození"? Důležité je říct, že i ono se dotýká obou těchto sfér, jak náboženské, tak politické. Mluvíme-li spíše o té sociálně-politické části "osvobození" chudých, bratři Boffové zdůrazňují, že i v rámci strukturovaného a organizacemi či projekty zprostředkovaného pomáhání chudým, dochází k tomu, že navzdory dobrým intencím, ba i úspěšným strategiím pomoci, je s chudými zacházeno jako se společným objektem charitativní činnosti, nikoli jako se subjekty vlastního osvobození.⁶ Tento fakt hraje naprosto klíčovou roli pro směr, jakým se teologie osvobození vydávala v rámci politiky a zejména v tom, co pro ně

---

⁴ CÁB, Michal, Roman MÍČKA a Marek PELECH, ed. *Mezinárodní sympozium o teologii osvobození: (sborník příspěvků)*. Marek Pelech, kap. *Kompasionální původ teologie osvobození a její genealogie*. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2007. ISBN 978-80-7040-977-0. str 10

⁵ KIRK, Andre J. *Liberation theology: An evangelical view from the Third World*: Marshalls Theological Library, c1979. ISBN 0 551 01217 X. str 23

⁶ BOFF, Leonardo a Clodovis BOFF. *Introducing liberation theology*. Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, c1987. ISBN 0-88344-575-1. str 4

osvobození chudých ze sociologického hlediska znamená. Tato teologie nenahlíží na chudé jako na ty, kteří nemají nic, ale jako na ty, kteří mají sílu se bránit, kapacitu rozumět a znát svá práva, organizovat se a změnit svou extrémně tíživou situaci. Pomoc od druhých, tak jak byla projevována totiž paradoxně zvyšovala závislost a určitou připoutanost chudých k této pomoci a na rozhodnutích druhých, místo aby umožnila těmto lidem stát se vlastními osvoboditeli.⁷

Autoři Boffové vidí jedinou šanci ve zlomení negativní a utlačující situace chudých ve vytvoření strategie, která bude schopná změnit sociální podmínky - strategie osvobození. Během osvobození se utlačovaní spojí dohromady a pochopí svou situaci, a to během procesu kolektivního rozšiřování povědomí o politických a sociálních podmínkách. Tím objevují příčiny svého útlaku a organizují se do hnutí, která jsou schopna jednat koordinovaně. Osvobození se objevuje jako strategie samotných chudých, jako důvěra v sebe sama a ve své nástroje k boji.⁸

1.2 Historický vývoj teologie osvobození

V této kapitole se přesuneme ke konkrétnějšímu aspektu teologie osvobození, kde stručně představím její dějinný vývoj.

Leonardo Boff charakterizoval teologii osvobození jako “svatbu církve s chudými” a na základě tohoto přirovnání periodizuje historii teologie osvobození do tří fází: 1. zamilování, 2. sňatek, narození, křest a zapsání do matriky, 3. biřmování a konečně dospělost.⁹ První fáze, tedy určité kořeny preferenční volby pro chudé sahají do dob II. Vatikánského koncilu. Ještě před jeho začátkem se pořádaly schůzky sněmovních otců na téma “církve chudých”. Samotný papež Jan XXIII v listu řeholnicím (2.6.1962) zdůraznil, že se církev rozvojovým zemím představuje tak jaká je a jaká chce být: jako církev chudých. Na základě této výzvy se řada

---

⁷ Ref. 6 .str 5

⁸ Ref. 6 .str 5

⁹ Ref. 4. Marek Pelech, kap. *Kompasíonální původ teologie osvobození a její genealogie.* str 10

latinskoamerických biskupů a teologů zavázala k “životu v chudobě”. Tato dynamika “dobrovolné volby chudoby” prostupuje celou teologii osvobození.¹⁰

II Vatikánský koncil je obecně znám jako zlomový okamžik v dějinách církve, která se rozhodla otevřít modernímu světu a vnitřně se reformovat. Přelomová encyklika *Pacem in Terris* byla jako první určena všem lidem dobré vůle, ne pouze církvím a zdůraznila nutnost dodržování lidských práv a povinností.¹¹ Byly sice vznášeny námitky, že koncil nevěnoval otázce chudých a utlačovaných dostatečnou pozornost, přesto je zeměmi třetího světa a nejen jimi považován za koncil svobody a dialogu. Ve věroučné konstituci o církvi *Lumen Gentium (LG)* se hovoří o církvi a jejím úkolu ve vztahu k chudým. Také se zde tvrdí, že církev poznává v chudých a v trpících obraz svého zakladatele, chudého a trpícího. Tedy chudoba a utrpení mají svou teologickou - christologickou dimenzi. Zároveň přináší novou zprávu pro chudé a trpící - jejich stav má i spásnou účinnost. To vše později nacházíme do detailu rozebrané a popsané v teologii osvobození, je tedy jasné, že zde se opravdu rodí její počátky. Mnoho důležitých a inspirativních bodů se pak dají nalézt i v Pastoralní konstituci o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes (GS)*.

Pravděpodobně nejvíce zlomovou a plodnou fází byla právě fáze druhá (sňatek, narození, křest a zapsání do matriky). Na konci II. vatikánského koncilu nechal papež Pavel VI sjednat synod v Medellínu, s cílem vyložit a aplikovat II. vatikánský koncil v podmínkách Latinské Ameriky. Tento synod byl pro latinskoamerické teology zlomový také z toho důvodu, že přestávají být pouze příjemci teologie přicházející z Evropy, ale začínají mnohem více přispívat celosvětovému teologickému myšlení a jejich reprodukce se zvětšuje. Hlavním bodem Meddellínského synodu je však učinění z “opce pro chudé” střed způsobu misijního poslání církve. Meddellín se stal mezníkem pro Latinskoamerickou církev tím, že otevírá nové cesty v církevním

---

¹⁰ Ref. Marek Pelech, *kap. Kompassenální původ teologie osvobození a její genealogie*. str 11

¹¹ [Http://www.christnet.eu/clanky/5637/druhy_vatikansky_koncil_zmenil_katolickou_cirkev.url](http://www.christnet.eu/clanky/5637/druhy_vatikansky_koncil_zmenil_katolickou_cirkev.url) [online]. [cit. 2019-04-11].

¹² Ref. Marek Pelech, *kap. Kompassenální původ teologie osvobození a její genealogie*. str 11

životě a uvažování, a to díky charakteristice této konference, jíž bylo právě konání “z pohledu chudých”¹³ Ústřední témata synodu se dají shrnout do tří bodů:

- *chudí a spravedlnost.*
- *jak žít lásku k bližnímu a budovat mír v situaci institucionalizovaného násilí a nespravedlnosti.*
- *jedinečné a božské poslání člověka v lidských dějinách - politický rozměr v těchto dějinách.*¹⁴

Klíčovým poselstvím Medellínu je fakt, že *postoj člověka k člověku se doplňuje postojem člověka k Bohu. Odpověď na lásku Boží, který nám dává spásu skrze Krista, je láska a pomoc člověku. Hlásat evangelium podle Medellínu znamená věnovat se osvobození člověka, dokud žije na tomto světě.*¹⁵

Za třetí fázi je považována III. biskupská konference v mexickém městě Puebla (1979). Teologie osvobození je v této době už vyvráslou teologií, která dosáhla určité univerzality a rozšířenosti po celém světě. Politická situace v Latinské Americe však byla složitá a v některých zemích docházelo k postupné radikalizaci (Chile - Pinochetův převrat, Brazílie). I přesto, že teologie osvobození prožívala určitý rozvoj, na řadu řeholníků a řeholnic, biskupů a laiků, kteří se angažovali v pomoci chudým, je v těchto zemích nazíráno jako na podezřelé přívržence komunismu. Synod v Pueble zahájil papež Jan Pavel II. s cílem otevřít téma radikálnosti závazku s chudými. Hlavním poselstvím bylo kritické posouzení teologie osvobození a přijetí teologicko-pastorální metody "promýšlet a žít víru ve společenské realitě, podle schématu: analyticky vidět, teologicky posoudit a pastoračně jednat."¹⁶

Určitým vystřízlivěním se pak stala IV. biskupská konference v Santo Domingu (1992). Pro mnoho latinskoamerických teologů, byla tato konference zklamáním. Neměla takový pozitivní dopad na teologii osvobození jako například Medellín nebo

---

¹³ Ref. Marek Pelech, *kap. Kompasionální původ teologie osvobození a její genealogie.* str 14

¹⁴ Ref. Marek Pelech, *kap. Kompasionální původ teologie osvobození a její genealogie.* str 15

¹⁵ Ref. Marek Pelech, *kap. Kompasionální původ teologie osvobození a její genealogie.* str 15

¹⁶ Ref. Marek Pelech, *kap. Kompasionální původ teologie osvobození a její genealogie.* str 18

Puebla a celkově se ubírala poněkud jiným směrem, než by si většina teologů osvobození představovala. Po desetiletí, kdy se situace Latinské Ameriky nezlepšila a celosvětová politika se změnila (pád východního bloku), přemítala církev co bude dál a projevila potřebu nové evangelizace. Na konferenci se sice opět kladl důraz na přednostní volbu pro chudé, avšak k nevoli některých teologů osvobození je zde snaha přecházet od induktivní metody “vidět, posoudit, jednat” k více deduktivní metodě, která dává přednost doktrinálním aspektům a “duchovnějším” závazkům. To bylo patrně způsobeno velkým zastoupením biskupů povolanych Vatikánem a konzervativními skupinami latinskoamerických biskupů.¹⁷ Přesto má však tato konference pro teologii osvobození svůj význam, *...znovu se podtrhává důležitost opce pro chudé, hovoří se o nutnosti solidární ekologické etiky, o inkulturaci evangelia a zdůrazňuje se důležitost žen v církvi.*¹⁸

Po úvodním představení teologie osvobození a jejího historického vývoje se nyní budu věnovat tomu, jak funguje v praxi.

1.3 Teologie osvobození v praxi

Vzhledem k tomu, že teologie osvobození je formována také jako hnutí, což znamená, že je úzce spjata s praktickou činností církve, která se snaží o politickou a sociální změnu v určité oblasti a je doprovázena faktickými činy a jednáním oddaných představitelů tohoto hnutí, má vedle své teoretické stránky, i praktickou. Jak je tedy teologie osvobození vlastně “dělána”?

Prvně je třeba objasnit, že smyslem a cílem teologie osvobození není předložit novou teologii, ale spíše ukázat novou cestu, jak být teologem.¹⁹ Tímto bratři Boffové chtějí poukázat na to, jak klíčová je právě ona praktická stránka této teologie. Dokonce natolik, že první krok pro teologii osvobození je tzv. před-teologický - je to otázka snahy žít v oddanosti víře. V tomto případě nějakým způsobem participovat na

---

¹⁷ Ref. Marek Pelech, kap. *Kompasionalní původ teologie osvobození a její genealogie.* str 19

¹⁸ Ref. Marek Pelech, kap. *Kompasionalní původ teologie osvobození a její genealogie.* str 20

¹⁹ Ref. 6.str 22-23

procesu osvobození, zkrátka být věrný těm, kteří jsou utlačovaní. Bez tohoto konkrétního předpokladu by teologie osvobození byla pouze záležitostí slov. Nestačí pouze přemýšlet o tom, co je praktikováno, ale vytvořit vazbu s živou praxí. Praxi autoři poeticky vysvětlují jako lásku a teorii jako víru. "*Víru, která se uplatňuje láskou*" Gal. 5:6.²⁰

Osvobozující praxe tedy předchází teologii, a prvně je potřeba znát realitu útlaku/osvobození prostřednictvím objektivního zapojení do solidarity s chudým! Autoři tuto solidaritu s chudými nebo také závazek či věrnost rozdělují do tří forem, jehož základem je samozřejmě alespoň nějaký kontakt se světem utlačovaných.

- *První úroveň by mohla být nazvána více méně "omezenou". Jde o formu navštěvování základních komunit, setkání či porad a podobně. Skrze pastorální práci pak přes víkendy pomáhat jako poradce v komunitách nebo lidových hnutí, atd.*
- *Druhá úroveň by bylo střídání mezi obdobím odborné (akademické) práce - výzkumy, učení, psaní... s obdobím praktické práce - pastorální a teologická činnost v konkrétní církvi.*
- *Třetí úroveň je pro ty, kteří s těmi lidmi žijí natrvalo, udělali si mezi nimi své domovy, žijí a pracují po jejich boku.*²²

Zaměření na chudé a kontakt s nimi můžeme tedy brát jako úplný základ, bez kterého se v teologii osvobození neobejdeme a na kterém můžeme dál stavět. Jak ale vnímat tuto teologii více ze široka? Abychom pochopili její systematickou strukturu, přirovnávají bratři Boffové zpracování a rozdělení této teologie do tří základních fází, které jsou známé z pastorální práce: Vidět, posoudit, jednat. ²³ V teologii osvobození pak hovoříme o třech hlavních "zprostředkováních" (mediacích): Socioanalytickém zprostředkování, hermeneutickém zprostředkování a praktickém zprostředkování. Termín zprostředkování (mediace) je použit, protože tyto tři stupně reprezentují

---

²⁰ Ref. 6 str 23

²¹ Ref. 6 str 23

²² Ref. 6 str 23

²³ Ref. 6 str 23-24

prostředky nebo nástroje teologického procesu a zároveň se k sobě navzájem vztahují.²⁴

Socio-analytická nebo také historicko-analytická mediace se pohybuje ve světě utlačovaných a snaží se objasnit, proč jsou utlačovaní utlačováni. Pohybujeme-li se v socio-ekonomické oblasti, základní termín a vyjádření utlačované vrstvy, je zkrátka chudoba, ale jde skutečně o chudobu v ekonomickém slova smyslu - nedostatek financí k zajištění základních životních potřeb. Na to, co způsobuje tak extrémní chudobu v globálním měřítku existuje samozřejmě mnoho sociologických a politických teorií. Teologie osvobození však podává teorii, či vysvětlení, které nazývá dialektické, jehož přesné znění přikládám:

...Chudoba jako útlak. Toto vysvětlení chápe chudobu jako výsledek či produkt ekonomického zorganizování samotné společnosti, která některé (pracující) využívá a jiné vylučuje z výrobního procesu (nezaměstnané a všechny kteří už jsou tak či onak marginalizováni)... Papež Jan Pavel II. to ve své encyklice Laborem Exercens popisuje jako nadřazenost kapitálu, kterého si užívá hrstka, nad prací a námahou, kterou zakouší mnozí. Toto vysvětlení se také nazývá historicko-strukturální přístup, tedy ten, který vnímá chudobu jako kolektivní a zároveň konfliktní fenomén, který se dá překonat pouze nahrazením současného společenského systému novým. Cesta z této situace vede skrze revoluci, myšlenou jako přeměnu základů ekonomického a sociálního systému. V tomto případě jsou chudí bráni vždy jako subjekt v dané záležitosti.²⁵

Hermeneutická mediace (druhá) poté navazuje od sociální analýzy chudoby a útlaku na otázky duchovní perspektivy. Doslova se táže, co může Boží slovo říci k takové situaci člověka. Z povahy této otázky vyplývá, že diskurz hermeneutické etapy je primárně teologický. Jde o nazírání procesu útlaku a osvobození ve světle víry. Teologové osvobození přistupují k Písmu obtěžkáni závažnými otázkami a problematikou utrpení a nadějí chudých, ve snaze najít světlo a inspiraci v Božím slově.²⁶ Teologie osvobození čte Bibli specifickým způsobem a hledá v ní konkrétní myšlenky, které by odrážely praktické problémy, se kterými se tato teologie zabývá. Hermeneutika osvobození přímo preferuje konkrétní biblické pasáže a knihy a také

---

²⁴ Ref. 6 str 24

²⁵ Ref. 6 str 26-27

²⁶ Ref. 6 str 32

nabízí nový pohled na Christologii. Hermeneutická mediace je velmi důležitým prvek teologie osvobození právě z toho titulu, že jde o teologii, proto se jí budu blíže věnovat ve druhé kapitole své práce.²⁷

Třetí, tedy praktická mediace představuje logické vyústění dvou předchozích mediací. Je to fáze, která má povahu jednání. Poukazuje na jednu z hlavních charakteristik teologie osvobození. Tak, jak je důležité zakotvení této teologie ve světě víry a Božího slova, stejně tak je důležitá i její doslova akční stránka. Teologie osvobození může vznikat a vycházet z náboženského prostředí, ale jejím charakteristickým prvkem je vkládání většiny své energie právě do praktických skutků a činů. Je to konkrétní akce, která jde naproti spravedlnosti, změně, obrodě církve a transformace společnosti.²⁸

---

²⁷ Ref. 6 str 32

²⁸ Ref. 6 str 39

2. Biblické základy teologie osvobození

V další kapitole představuji biblické aspekty teologie osvobození, které do velké míry formují její zásadní hodnoty a celkovou charakteristiku. Znalost těchto aspektů značnou měrou přispívají k pochopení a vnímání teologie osvobození jako celku a tudíž i k dosažení cíle práce.

Kapitola se věnuje biblickým tématům, ze kterých teologie vychází a čerpá. Většina z nich se dotýká společenských otázek, které úzce souvisí s jejím zájmem a které formují její vztah k lidskoprávní otázce.

2.1 Obecnější biblická východiska

Při osvětlování biblických východisek pro teologii osvobození se dá říci, že vycházíme z víceméně logických okolností. Teologie osvobození a její historické okolnosti, včetně událostí následujících let, jsou věřícími často popisovány a vnímány, jako důkaz existence živého Boha v dějinách. Tak se dá vnímat i samotná Bible, jako Písmo, skrze které můžeme potkávat Boha. A jelikož Starý i Nový zákon obsahují mnoho i z problematiky společenského uspořádání a otázek chudých ve společnosti, vzniká tak silné propojení mezi ní a teologií osvobození.

Není to tak, že by teologie osvobození redukovala Bibli pouze na texty o sociálním dění a žádnou jinou stránku Písma by nepovažovala za relevantní, spíše se snaží čerpat inspiraci a motivaci z těch textů a jejich kontextu, které úzce souvisí nebo přímo pojednávají a popisují život chudých a utlačovaných. Teologie osvobození vnímá, jak podstatné jsou části Bible, kde se toto téma objevuje. V Novém zákoně je to dokonce jedno z těch ústředních a také se díky tomu stává tím největším zdrojem motivace a pramenem hlavních myšlenek teologie osvobození.

Bratři Boffové popisují tuto “osvobozující hermeneutiku” biblických textů jako hledání interpretace, která povede k osobní změně (konverzi) a změně v historii (revoluci).²⁹ Tento přístup pak dále popisují přímo jako teologicko - politický přístup, který zdůrazňuje sociální kontext poselství. Každý text vkládá do jeho vlastního

---

²⁹ Ref. 6 str 34

historického kontextu s cílem vytvořit vhodný překlad do našeho vlastního historického kontextu. Osvobozující hermeneutika bude například zdůrazňovat (bez vyloučení jiných aspektů) společenský kontext útlaku, ve kterém Ježíš žil a značně politický kontext jeho smrti na kříži. Zjevně, když se přistupuje k věci touto cestou, biblický text nabývá konkrétního významu v kontextu útlaku v zemích třetího světa, kde má osvobozující evangelizace bezprostřední a závažné politické důsledky, jak dokazují zvětšující se seznamy mučedníků v Latinské Americe.³⁰

Teologie musí samozřejmě brát v úvahu celou Bibli, a tak jak Nový zákon vychází ze starého, i teologie osvobození může vycházet ze starozákonních příběhů, které nesou prvky osvobození či hovoří o chudých ve společnosti. Phillip Berryman ve své knize o teologii osvobození hovoří například o pohledu na knihu Exodus, který v této souvislosti uvádějí i bratři Boffové:

V Latinské Americe se čtení Exodu zaměřuje na Boží zájem osvobodit lidi... Toto je bůh, který slyší nářek utlačovaných, který sejde dolů a vede je k osvobození... Takové čtení věnuje poměrně málo pozornosti zázračným prvkům, jako jsou rány na Egypt. Spíše se zaměřuje na represivní vládu faraona a na dynamičnost Mojžíšova vedení, jak směrem k utlačovaným, tak směrem k utlačovatelům. Představa osvobozujících vůdců je povědomá z historie Latinské Ameriky.³¹

Bratři Boffové o výkladu Písma ve světle teologie osvobození hovoří jako o hermeneutické preferenci a s tím, podobně jako Berryman, představují několik hlavních knih, nejvíce oceňovaných teologií osvobození, přičemž druhou knihu Mojžíšovu zmiňují hned ze začátku:

- *“Exodus, protože líčí epos politicky-náboženského osvobození velkého množství otroků, kteří se skrze smlouvu s Bohem stali Božím lidem.*
- *“Proroci, pro jejich nekompromisní obranu Boha jakožto osvoboditele, jejich rázné odmítnutí nespravedlnosti, odhalování práv chudých a jejich vyhlášení mesiášského světa.*
- *“Samozřejmě Evangelia, pro svůj ústřední význam Ježíšovy božské osoby s jeho oznamováním příchodu království, jeho osvobozujícími činy a jeho smrtí a vzkříšením.*

---

³⁰ Ref. 6 str 34

³¹ Ref. 2 str 50

- *“Skutky Apoštolů, protože představují a vypořádávají ideál svobodné a osvobozující Křesťanské komunity.*
- *“Zjevení, protože ve společně sdílených a symbolických termínech popisuje nesmírné boje Božího lidu proti všem “monstrům” historie.³²*

Následujícím tématem v rámci Biblického základu teologie osvobození je její přínos christologii, kterou vnímá vlastním způsobem a její specifický pohled je samotným srdcem této teologie

2.2 Nový obraz Ježíše

Jak bylo již zmíněno, to co tvoří šířku i hloubku tohoto hnutí, je právě jeho teologická základna. Procesy na pomoc chudým a utlačovaným lidem, zahrnující jejich osamostatnění a nezávislost na další pomoci, mohou být bezesporu prováděny z čistě lidského popudu velkých i malých skupin lidí a organizací, které zdaleka nemusí být motivovány jakoukoli vírou. Lidé takto jednají zkrátka dle svého svědomí a většinou na popud pocitu zodpovědnosti vůči druhým a soucitu, který nemusí mít nutně teologické opodstatnění. Ne vždy se ale daří vytvořit takový pocit sounáležitosti a rovnocenné postavení mezi iniciátory pomoci a cílovou skupinou.

Teologie osvobození je ale křesťanské hnutí a promlouvá především k věřícím lidem, což je bezesporu většina obyvatel Latinské Ameriky, a to na všech společenských vrstvách. Křesťanská víra se tak v takovém momentě stává největším pojítkem a dokáže motivovat velké množství lidí velmi podobnou měrou a způsobem. Výklad Písma a evangelia a přijetí Kristova poselství, tak jak ho vidí teologie osvobození, se stává životní cestou, jež mění životy a perspektivu tolika lidem, které tato víra spojuje. Jak bratři Boffové zdůrazňují, je to právě evangelium, ve kterém všichni tito lidé nacházejí inspiraci a sílu k odhodlání bojovat proti chudobě a za celkové osvobození všech lidí a navrácení celistvosti člověka v jeho důstojnosti.³³

Je také důležité vyzdvihnout, že pro povahu takového hnutí v zejména křesťanské společnosti je klíčový fakt, že hlavní postava, skrze kterou přichází osvobození není například nová charismatická osoba pohybující se v politice nebo

---

³² Ref. 6 str 35

³³ Ref. 6 str 8

revolucionář z lidu, ale klíčová byla postava samotného Krista, který se stal oním osvoboditelem a k němuž od počátku chudý lid Latinské Ameriky vzhlížel a ztotožňoval se s ním. Včetně již původních utlačovaných obyvatel kolonizovaných zemí, kteří přijali Krista a pochopili jeho pravou podstatu. To, že Ježíš byl s jejich lidem po takovou dobu, a víra v něj je mezi lidmi hluboce zakořeněná, vytváří velmi stabilní platformu pro celou teologii osvobození. Dochází k určitému procitnutí, že ten, díky kterému přichází osvobození, tak jak je vnímáno touto konkrétní teologií, je někdo, koho tito lidé milovali a znali po celou dobu. Mění se určitá perspektiva nahlížení a vnímání Kristovy osoby a zejména zaměření na jinou Kristovu stránku. To úzce souvisí s fenoménem Ježíše zobrazovaného na kříži, se kterým se chudí ztotožňovali po dlouhou dobu, jak jsem již zmiňovala.

Jon Sobrino tuto změnu náhledu na Krista popisuje ve své knize *Ježíš osvoboditel*. Autor vysvětluje, že obraz Krista a způsobované utrpení byly v Latinské Americe spojovány od začátku a nadále jsou. Před několika lety, chápáno z pohledu doby, ve které byla kniha napsána, se však stalo něco nového a překvapivého. Tradičně zobrazovaný trpící Kristus začal být nahlížen ne jen jako symbol utrpení, se kterým se můžeme ztotožnit, ale také a zejména jako symbol boje a protestu proti tomuto utrpení a především symbol osvobození. Shoduje se s Leonardem Boffem, že Ježíš je viděn a milován jako osvoboditel, což je něco nového a po staletí jednostranného obrazu Krista i něco opravdu překvapivého.³⁴

Sobrinův rozbor jakési nově vyzdvižené, spíše než zcela nové, christologie, vzniklé v Latinské Americe toho času, vnímá Krista především jako osvoboditele s mocí odpoutat lid od různých druhů otroctví, s mocí dát směr tomuto osvobození a inspirovat věřící k tomu, aby byli jeho aktivní součástí. Z tohoto pohledu je v zásadě tento obraz pro současnost především a zejména soteriologický. Současně má novozákonní původ ve velmi přesném smyslu: Získává zpět Ježíše Nazaretského, poslaného přinést dobré zprávy pro chudé a vyhlásit svobodu zajatcům, jak čteme v Lukášově evangeliu. Z této ústřední skutečnosti se celý život, činy a osud Ježíše

---

³⁴ Ref. 29 str 12

zjevuje takovým způsobem, že Ježíš - osvoboditel, vnímán včetně jeho totality a celistvosti, je prvně a především Ježíš z Nazareta, tedy historický Ježíš.³⁵

Události, které se odehrávaly v Latinské Americe během revolučních dob krátce po vzniku teologie osvobození přinášely mnoho obětí ze stran křesťanů, kteří bojovali ve jménu Ježíše za osvobození sebe i jiných. Situace, kdy si lidé udrželi svá stanoviska a šli doslova do boje s vědomím těch největších rizik, vypovídají mnoho o tom, jak silná byla jejich konverze v rámci vnímání Krista.

Sobrino vysvětluje tuto extrémně silnou motivaci tím, že to, co koresponduje s novým obrazem Krista je hlavně nový způsob života této víry v něj. Křesťanská víra dnes je pro něj existencionální v tom smyslu, že je jiná, ne-li dokonce opačná než bývala. Vysvětluje, že lidé prošli radikální konverzí v jejich způsobu víry, a ta se projevila v působivém oddání a závázání se, které ovšem mnohdy zahrnovalo i obětování jejich životů. Ti kteří byli zavražděni během těchto nepokojů a bojů v Latinské Americe nebyli pouze Křesťané, ale hlavně ti, jež jednali důsledně v souladu s novým obrazem Krista jako osvoboditele³⁶ Sobrino vidí v těchto mučednických osudech důkaz skutečné existence tohoto nového obrazu Krista, vnímaného hlavně jako Ježíše z Nazareta a vyzdvihuje, že víra v něj předně znamená jeho následování.³⁷

2.3 Blíže k christologii

Už je známo, že teologie osvobození dává důraz na existenci “historického” Ježíše a vnímá ho jako Ježíše osvoboditele. Sobrino popisuje, že samotná Christologie je v Latinské Americe z historických důvodů přímo nezbytná. Teologie musí lidem představit Krista, který je přinejmenším spojencem osvobození, nikoli útlaku. Účelem této Christologie je předložit pravdu Krista z hlediska osvobození³⁸

To, co je zcela stěžejní pro všechny teology osvobození a ty, jež se rozhodli bojovat za osvobození, je Ježíšova volba (opce) pro chudé. To je termín, který známe

---

³⁵ Ref 29 str 12

³⁶ Ref 29 str 13

³⁷ Ref. 29 str 13

³⁸ SOBRINO, Jon. Jesus the liberator: a historical-theological reading of Jesus of Nazareth. Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, 1993. ISBN 0-88344-930-7. str 3

z moderních dějin a křesťanské sociální etiky, je ale zároveň velmi vhodný k popsání Ježíšova přístupu ke společnosti a toho, co je v jeho poslání klíčové. Bratři Boffové popisují, že právě tato volba pro chudé se tak stává ústřední i pro následovníky Krista, kteří tak v kontextu rozšířené chudoby v dnešním světě vyjadřují svojí víru v něj.³⁹

To, s čím se utlačovaný lid Latinské Ameriky mohl hluboce ztotožnit, je onen revoluční prvek v Ježíšově učení. Solidární přístup vůči chudým a znevýhodněným byl lidem dobře znám z Tóry. Ježíšova slova však poukazovala na něco mnohem většího, než na pouhou solidaritu. Chudí a utlačovaní se obecně stávají ústředním motivem hlásání Božího království. Najednou se jejich doposud negativně vnímaný stav mění v něco pozitivního a dokonce osvobozující, jak z pohledu soteriologie, tak z pohledu eschatologie. Ježíš tak navrácí důstojnost všem chudým lidem, kteří nejsou pouze rovni ostatním jakožto Boží děti, ale dokonce zastávají privilegované místo v nastávajícím Božím království a Božím plánu spásy, jak můžeme číst například v blahoslavenstvích: *Blaze vám chudí, neboť vaše je království Boží. Blaze vám, kdo nyní hladovíte, neboť budete nasyceni. Blaze vám, kdo nyní pláčete, neboť se budete smát.* Lk 6, 20-21

Ježíš pobízí všechny, kteří bojují za spravedlnost a pravdu, aby neustoupili i pod nátlakem, protože právě oni budou odměněni: *Blaze těm, kdo jsou pronásledováni pro spravedlnost, neboť jejich je království nebeské. Blaze vám, když vás budou tupit a pronásledovat a lživě mluvit proti vám všechno zlé kvůli mně. Radujte se a jásejte, protože máte hojnou odměnu v nebesích; stejně pronásledovali i proroky, kteří byli před vámi.* Mt 5, 10-12 Tato Ježíšova slova jsou něco, co tak silně rezonuje s těmi, kteří se ocitli v boji s odpůrci myšlenek teologie osvobození, že mnoho z jejich řad zemřelo násilnou smrtí.

To znamená, že tyto pasáže z Evangelia a víra v Ježíšovo kázání a příslib Božího království jsou pro teologii osvobození klíčové. Není to pouhá inspirace k vytvoření systematické teologie, ale odkaz, se kterým se může lid natolik ztotožnit, že víra v něj jim dodá tu nejhlubší motivaci. Je to právě soteriologický a eschatologický dosah Kristova působení, které naplní člověka odvahou. Teologie osvobození pak vnímá Krista jako někoho kdo stojí na jejich straně.

---

³⁹ Ref. 6 str 45

Andre Kirk ve své knize píše: *Kristus nevyužívá své autority v osvobozujícím plánu člověka, ale stoupá si po jeho boku a pomáhá mu nalézt cestu k lepší budoucnosti*⁴⁰ Kirk věnuje pozornost i Ježíšově pohledu na Farizejské náboženství jako na něco, co odcizuje člověka od osvobozující stránky zákona a zapomíná, že zákon tu je pro člověka. Popisuje, že Ježíš vnímá, že Farizejské náboženství mění interpretaci zákona jakožto prostředku k postupnému osvobození člověka na jakýsi abstraktní absolutismus. Odřezává člověka od jakékoli změny, kterou přinesla Boží svobodná milost. Autor však zdůrazňuje, že Ježíš naopak dává člověku zpět možnost být opravdu svobodný. Nabídl tvůrčí a obnovující lásku, která tím, že se dostala ke kořenu utlačování člověka v něm samotném zrušila pojetí života jako dodržování vnějších předpisů.⁴¹

Gustavo Gutierrez se ve své knize *Teologie osvobození* zabývá Christologií z trochu širšího úhlu, ale se stejnou myšlenkou Ježíše osvoboditele, tak jak je obecně vnímán teologií osvobození. Velkým tématem v rámci širokého pojmu osvobození je myšlenka strukturálního hříchu, která je nám v dnešní době poměrně známá. Pro Gutierrez a teologii osvobození obecně je hřích pokládán za společenský a historický fakt - absenci bratrství, lásky ve vztazích mezi lidmi, porušením přátelství s Bohem a s druhými lidmi, což vede k vnitřní osobní roztržičnosti. Hřích můžeme vnímat v represivních strukturách, ve zneužívání člověka člověkem, v nadvládě a otroctví lidí, ras a společenských tříd. Z toho důvodu se hřích ukazuje jako základní odcizení - kořen všech situací nespravedlnosti a zneužití? Gutierrez v tomto případě mluví o hříchu jako o něčem, co vyžaduje radikální osvobození, které nezbytně zahrnuje i politické osvobození. Zde navazuje na odkaz Ježíše Krista. Toto radikální osvobození vnímá autor jako dar, který nám nabízí, a to skrze jeho smrt a vzkříšení, jímž vykupuje člověka z jeho hříchu a všech následků: *Je to ten samý Bůh, který ve své plnosti v čase posílá svého živého Syna, aby mohl osvobodit všechny lidi od veškerého*

---

⁴⁰ Ref. 5 str 132

⁴¹ Ref. 5 . str 132

⁴² GUTIERREZ, Gustavo. *A Theology Of Liberation: History, Politics an Salvation*: SCM Press Ltd, c1971. ISBN 334 01621 5. str 175

*otroctví, kterému je vystavil hřích: hlad, utrpení, útlak a nevědomost - zkrátka bezpráví a nenávisť, které mají původ v lidské sobeckosti.*⁴³

Gutierrez samozřejmě vnímá a popisuje mnohost úrovní termínu *osvobození*, které v sobě zahrnuje politické osvobození, osvobození člověka napříč dějinami a osvobození od hřichu. Tyto tři úrovně se vzájemně ovlivňují, ale nejsou jedno a to samé. Jedno osvobození nemůže existovat bez ostatních, ale přitom jsou odlišná a i přes to, že se nacházejí na jiných úrovních, jsou všechny součástí všezahrnujícího spásného procesu.⁴⁴ Právě tento proces vnímá Gutierrez především skrze život a skutky Ježíše a jeho proměnu v Krista. V něm nachází komplexní proces osvobození svůj plný smysl a jeho působení zahrnuje ony tři úrovně osvobození, které byly zmíněny. Gutierrez tuto významnou a velkorysou Christologii, která se stala srdcem teologie osvobození shrnuje slovy z latinskoamerického misijního textu, jehož jednu stěžejní část cituji celou pro dokreslení Gutierrezova vnímání Krista a jeho důležitosti:

*Veškerá dynamika vesmíru a lidské historie, pohyb směřující k vytvoření spravedlivějšího a bratrského světa, překonání sociálních nerovností mezi lidmi, úsilí, které je tak naléhavě zapotřebí na našem kontinentu. Osvobození člověka od všeho, co ho odlidšťuje - fyzické a mravní utrpení, nevědomost a hlad, stejně tak jako povědomí o lidské důstojnosti (Gaudium et spes), to vše pochází, transformuje se a dosahuje své dokonalosti ve spásném díle Krista. V něm a skrze něj je spasení přítomno v srdci lidské historie...*⁴⁵

---

⁴³ Ref 33 str 176

⁴⁴ Ref 33 str 176

⁴⁵ Ref 33 str 178

3. Teologie osvobození ve vztahu k lidským právům

V této, tedy druhé části práce se dostávám k hlavnímu tématu, a to je vztah teologie osvobození a zejména jejich představitelů k jazyku a konceptu lidských práv.

3.1 Lidská práva a katolická církev

V dnešním moderním světě a zejména v západní kultuře, která sdílí demokratické hodnoty, jsme povětšinou zvyklí pohybovat se v oblasti lidských práv s určitou samozřejmostí, jistotou. Dalo by se říci, že zkrátka v lidskoprávním paradigmatu nějakou dobu žijeme a vnímáme ho za vlastní. Lidská práva obecně, jejich jazyk a jejich uznávání samozřejmě procházela určitým historickým vývojem a mají své kořeny např. v Anglii (Magna charta libertatum 1215) či Francii (Deklarace práv člověka a občana po Velké francouzské revoluci 1789). Největší milníkem v historii lidských práv však zůstává dokument Všeobecné deklarace lidských práv, jež přijalo generální shromáždění Spojených národů 10. prosince 1948. Tato deklarace byla reakcí na bolestné události, které doprovázely II. světovou válku a ukázali člověku, čeho je schopen, pokud jinému vezme jeho lidství.

Tato deklarace znamenala rozhodující moment v morálních, kulturních a politických dějinách světa. Vyдалa mocné svědectví o všeobecně rozšířené touze po svobodě, spravedlnosti, míru a solidaritě. Prohlásila, že každý člověk má svou lidskou důstojnost, a současně specifikovala určité svobody a práva, jež jsou pro ochranu této důstojnosti nezbytná a snažila se je zabezpečit...⁴⁶

Tak, jak se od té doby vyvíjela a uváděla v praxi neochvějná myšlenka ochrany lidských práv na základě lidské důstojnosti, v paralele s ní se utvářel i vztah církve k této myšlence a otázce lidských práv. Pro náš případ není až tak důležité zmiňovat počátky tohoto vztahu, vyplývající z určité izolovanosti církve vůči sekulární společnosti, jež vznikala od dob osvícenství. Co je pro nás podstatnější, je období již zmiňovaného II. Vatikánského koncilu, ve kterém se katolická církev naopak otevírá

---

⁴⁶ HANUŠ, Jiří, ed. *Křesťanství a lidská práva*. Brno: CDK, 2002. ISBN 80-7021-537-2. str 57

světu a jde vstříc modernímu člověku. Velmi podstatným momentem se stává právě kladné přijetí Všeobecné deklarace lidských práv a jejich jazyka obecně. Tento pozitivní postoj potvrzují zásadní dokumenty koncilu jako byla encyklika *Pacem in Terris* papeže Jana XXIII, kde byla deklarace výslovně přivítána, či výnos *Gaudium et spes (o Církvi v dnešním světě)*. Encyklika *Ecclesiam suam* zase potvrdila její duchovní význam.⁴⁷ *Církev soudí, že Spojené národy jsou organizací, která poskytuje účinnou záruku pro osobní práva lidí...Pavel VI vřele děkuje Spojeným národům, že darovaly světu Všeobecnou deklaraci základních lidských práv...*⁴⁸

3.2 Pohled teologie osvobození

Jelikož jsme tedy zvyklí na tento přístup katolické církve k lidskoprávnímu hnutí, jako k obecně kladné záležitosti, může být překvapivé, že zástupci teologie osvobození, jež jsou převážně členy katolické církve v Latinské Americe, historicky nesdíleli názor se svými bratry v Evropě. Přestože můžeme být zvyklí obhajovat myšlenku lidských práv a také s ní hojně pracovat v rámci sociální práce, je potřeba se tázat z jakého důvodu měla teologie osvobození “problém” s lidskoprávním jazykem a zdali není jistý kritický pohled na, pro nás ušlechtilý, koncept lidských práv přínosný.

Vztah teologie osvobození a lidských práv není samozřejmě čistě černobílý, ani nedochází k buď radikálnímu odmítnutí nebo radikálnímu přijetí tohoto konceptu. Naopak je zde patrný vývoj v tomto vztahu a postoje teologie osvobození, které se během času formují.

Mark Engler ve svém článku, ze kterého z velké části vychází má práce a v jehož návaznosti bude nadále strukturována, trefně shrnuje tento proces do tří fází, které se objevují během zhruba třiceti let od vzniku teologie osvobození. Jedná se o

---

⁴⁷ CHAPELLE, Philippe de la. *Církev a Deklarace lidských práv*. Řím: Studium, 1973. str 146-147

⁴⁸ Ref. 43 str 147

počáteční vyhýbání se konceptu (lidských práv), ranou kritiku a nakonec o upravené teologické přivlastnění.⁴⁹ Další kapitola se bude již věnovat první fázi.

3.2.1 Počáteční ignorace konceptu lidských práv

Necelých deset let po II. Vatikánském koncilu a vydání encykliky *Pacem in Terris* se začíná v Latinské Americe formovat teologie osvobození a Gustavo Gutierrez vydává jednu z nezákladnějších knih *Teologie osvobození*. Gutierrez se stává jedním z nejslavnějších a nejzásadnějších teologů osvobození a proto si jeho dílo můžeme vzít za příklad pro toto počáteční stádium vztahu teologie osvobození a lidských práv. Po vydání této knihy došlo k obecnému překvapení z absence jakéhokoli výstupu o “lidské důstojnosti” či “lidských právech”.⁵⁰ S reformami koncilu jazyk lidských práv dosáhl důležitosti v sociálním poslání katolické církve v šedesátých a sedmdesátých letech. Proto se předpokládalo, že teologové, angažovaní kněží a laičtí aktivisté spojení s “osvobozeneckým křesťanstvím” budou v popředí lidskoprávní kampaně. Když se tak nestalo a místo toho došlo k určitému distancování se od tohoto diskurzu, a později ke kritice, bylo to poměrně překvapivé.⁵¹

Pro vysvětlení je nejdříve nutné objasnit, že tento přístup ze strany teologie osvobození neznamenal absolutní popírání principu lidských práv nebo popírání existence lidské důstojnosti. Z celé situace je evidentní, že se nejedná o “vyhýbání” se principu, ale spíše *jazyku* lidských práv a zejména pak oblastí jejich kulturních a historických (územních) kořenů.

Pro teology osvobození by bylo v nesouladu s jejich filosofií převzít jazyk lidských práv, který vnímají jako reprezentanta západních demokratických a liberálních struktur, jež pro ně představují útlak a elitářskou společnost, ignorující markantní stav chudoby a utrpení ve třetím světě. Zároveň nesdílejí myšlenku individualismu lidské osoby, jak popisuje Hollenbach: *Teologové osvobození*

---

⁴⁹ ENGLER, Mark. *Toward the "rights of the poor": Human Rights in Liberation Theology*. 2000. DOI: 10.1111/jore.2000.28.issue-3. str 1

⁵⁰ PIERIS, Aloysius. *Human Rights Language and Liberation theology*. 1989.

⁵¹ Ref. 45 str 1

opouštějí jazyk práv, protože tento jazyk je v jejich myslích spojen se statickou a individualistickou představou lidské osoby.⁵² Kdežto teologie osvobození vnímá člověka především jako sociální bytost a jak popisuje Engler, ...svým zaměřením na rozvoj “nového člověka” a “nové společnosti” se osvobozenectí teologové vyhnuli propůjčování se konvenční liberální antropologii lidských práv.⁵³

Pokud chceme pochopit počáteční vztah teologie osvobození a jazyka lidských práv, je potřeba se na situaci podívat ze širší perspektivy. Toto hnutí, byť je to hnutí křesťanské a dalo vzniknout nové systematické teologii, je také velmi úzce spjato s politickou situací v dané oblasti, která určuje situaci sociální. Právě z této tragické sociální situace v zemích Latinské Ameriky logicky vzniká hnutí, které se vymezuje proti politickým strukturám jenž ji způsobují. To je vcelku přirozený jev v rámci dějinného determinizmu. To, že hnutí bylo zrovna křesťanské je sice z politického hlediska věc druhotná, ale dokazuje kvalitu křesťanského ducha v těchto zemích, kde utrpení chudých a utlačovaných nebylo církevními představiteli přehlíženo.

Hovoříme-li o politické angažovanosti, teologie osvobození se často stávala terčem kritiky a obvinění z přílišné inklinaci k Marxistické filosofii. To bylo také největším trnem v oku církvi v západních demokratických zemích. Osvobozenectí teologové často svá tvrzení a stanoviska obhajovala tím, že se nemohou považovat za Marxistické hnutí, jelikož jako hnutí ryze křesťanské logicky kategoricky odmítají ateistickou stránku Marxismu. Bratři Boffové to ve své knize popisují jako *využití Marxismu jakožto nástroje. Teologie osvobození ho neuctívá, jako uctívá Evangelium. Konkrétněji, teologie osvobození si od Marxismu svobodně vypůjčuje určitá “metodologická vodítka”, která se ukázala jako plodná v chápání světa utlačovaných, jako je: důležitost ekonomických faktorů, pozornost věnovaná třídnímu boji a síla mystifikace, kterou mohou mít některé ideologie, včetně těch náboženských.⁵⁴*

Byť teologie osvobození není a nebyla přímým zastáncem či propagátorem Marxismu v jeho plném rozsahu, stále je toto hnutí silně pro levicové a velmi ostře se

---

⁵² Ref 46

⁵³ Ref. 45 str 3

⁵⁴ Ref. 6.str 28

vyhrazuje proti liberalisticky demokratickým politickým strukturám, a imperialistické moci moderního západního světa vnímá jako strůjce útlaku.

Tyto výhrady jsou však velmi na místě, podíváme-li se blíže na období druhé poloviny dvacátého století v zemích Latinské Ameriky. Nejvhodnějším příkladem je jistě Salvadorská občanská válka, která trvala dlouhých 13 let a zemřelo díky ní na 75 000 lidí, především z řad civilistů. Velké sociální rozdíly v této zemi vládly už dlouho před občanskou válkou, kdy většinu bohatství vlastnilo pár oligarchických rodin a zbytek státu žil v chudobě. Celou dobu tam panovala silná vojenská extrémně pravicová vláda a i přes demokratickou fasádu si režim udržovala pomocí politických represí.⁵⁵ Všechny levicově laděné strany či hnutí se snažili prolomit tento režim i za cenu krvavých konfliktů a civilních obětí. Během této občanské války docházelo k masivnímu porušování nejzákladnějších lidských práv ze strany vládnoucích sil Salvadoru, stejně tak jako ze strany vlády Spojených států amerických a jejich zahraniční politiky Jimmiho Cartera. Ta podporovala represivní vládu Salvadoru a dodávala finanční i materiální pomoc pro potlačování levicových povstalců a odpůrců této vlády. Spojené státy americké tak činily v důsledku studené války a obav z převzetí moci levicovými stranami v latinskoamerických zemích, jako tomu bylo například na Kubě, či v Nikaragui. Mocenské síly Spojených států během studené války by se tak mohly pozměnit. Je to však stejná země, jež dlouhé roky hovořila jazykem lidských práv a na základě Listiny práv Spojených států amerických a dalších lidskoprávních dokumentů byla odhodlaná za tyto práva bojovat. Přesto však podporovala represivní salvadorskou vládu a zahraniční politika prezidenta Cartera obecně nedbala markantního porušování lidských práv v Salvadoru, přestože jeho cílem byla podpora a ochrana těchto práv v obecném měřítku. Slavný salvadorský arcibiskup Oscar Romero veřejně poprosil prezidenta Cartera o ukončení podpory pravicových vojenských sil. Carter však jeho slova ignoroval a Oscar Romero byl krátce na to zavražděn během veřejné bohoslužby.

---

⁵⁵ https://geography.upol.cz/soubory/lide/fnukal/KGG_RGAM_Salvador.htm [online]. [cit. 2019-04-20].

Situace v Salvadoru se tak stala dobrým příkladem proč bylo distancování se a kritika jazyka lidských práv teologií osvobození přirozeným projevem vymezení se “světu”, z něhož koncept práv pochází.

3.2.2. Stěžejní kritika konceptu lidských práv

Univerzalita lidských práv

Jak jsme tedy na případu občanské války v Salvadoru ukázali, jedna z předních kritik jazyka lidských práv jde přímo ruku v ruce s kritikou Carterovy zahraniční politiky a jeho používáním tohoto jazyka, které Segundo a Petras označili za “ideologickou past” a přímo “konkrétní ideologickou zbraň”⁵⁶ Dále se však zaměříme na kritiku samotného konceptu lidských práv, jež teologie osvobození předkládala.

Pravděpodobně nejdůležitější kritikou, kterou vznášejí je, jak tvrdí, “falešná” univerzalita lidských práv. Teologové osvobození silně vnímají, že univerzalita, kterou koncept lidských práv hojně propaguje a zaručuje všem osobám v tom, že nezáleží na etnické příslušnosti, věku, pohlaví atd, aby jim byla lidská práva přiznána, je pouze tvrzení. Univerzalita se stává pojmem, který je obecně dobře pojímán jako koncept a ideál, ve skutečnosti je však složitě dosažitelný, a v rámci liberálního pojetí lidských práv, dokonce nefunkční.

Teologové osvobození tvrdí, že koncepce lidských práv, která je věrna svému liberálnímu a kapitalistickému původu, je navržena a obhajována tak, aby z těchto práv nejvíce těžily elity a vládnoucí třídy, jež je navrhovaly. Chudí a utlačovaní lidé třetího světa a ti, jež bojují za osvobození, mají už o mnoho menší šance lidská práva do syta užívat, právě díky problémovým předpoklům liberalismu a kapitalismu, z něhož jazyk univerzality lidských práv pochází.⁵⁷

---

⁵⁶ Ref. 45 str

⁵⁷ Ref. 45 str

Ideologické upřednostňování některých práv

Dále tvrdí, že lidská práva jsou omezena pouze na politickou a občanskou sféru a respekt vůči jiným právům je upřednostňován na základně cizích zájmů. Díky těmto dvěma podmínkám pak dochází k tomu, že zájmy chudých nejsou uspokojovány i přes to, že garance práv se vztahuje i na ně. Nejlépe to teologové osvobození vykreslují na problematice soudní vymahatelnosti práv a obecně jejich obhajobě.

Odvážně poukazují na to, že koncept lidských práv, loajální svému liberálnímu původu, není schopen dosáhnout dále než na ochranu práv první generace. Segundo popisuje, že lidská práva, jako práva, jsou samozřejmě závislá na právním nástroji vymáhání. Soudy mají ovšem prostředky pouze na rozhodování v případech zahrnujících určitý typ práv. Konkrétně zmiňuje Segundo právě občanská práva jedince (první generace), ale hovoří i o právech politických (druhá generace). Soudy už však nejsou schopné dále vymáhat práva, jež se vztahují k základnímu přežití. Metaforicky řečeno, žádný soud, národní nebo mezinárodní, se nebude zabývat stížností na hlad.⁵⁸

Dalším bodem, na který teologové osvobození poukazují, a který reflektuje problematiku univerzality, je určitý typ výlučnosti mezi jednotlivými druhy práv. Franz Hinkelammert poukazuje na paradox toho, že jedno z mála opravdu respektovaných práv v liberálních kapitalistických zemích - bezpodmínečné uznání práva na soukromý majetek a jeho ochranu, ve skutečnosti relativizuje garantovanost práva pracovat. Zachování absolutního práva na soukromý majetek v bezpodmínečné míře snižuje prioritu prakticky všem sociálním právům. Vytvořilo podmínky pro masivní chudobu, v nichž jsou práva na uspokojení základních potřeb, jako je potřeba přístřeší, lékařské péče, vzdělání, sociálního zabezpečení a potravin, pro většinu lidí nedostupná.

Díky soudním limitům a ideologickému upřednostňování některých práv dochází spíše k poukázání na rozdílnost některých skupin lidí, než k univerzalitě. Je tedy jasné, že pokud nejsou společenská práva respektována, ti kteří takovému porušování čelí nemohou nijak čerpat z jazyka univerzality a zároveň se nedá hovořit

---

⁵⁸ SEGUNDO, Juan Luis a Alfred T. HENNELLY. *Signs of the times: theological reflections*. Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, c1993. ISBN 0883447916. str 61

o nestranné rozšířenosti lidských práv mezi všechny lidi. To se nejvíce projevuje při porovnání těchto skupin s těmi, jež mají podstatný soukromý majetek a jejich práva jsou skutečně vymáhána⁵⁹ Teologie osvobození v rámci této kritiky vychází z mnohaleté zkušenosti zemí Latinské Ameriky, kde panovaly velké sociální a ekonomické rozdíly a kde zlomek obyvatel vlastnil většinu majetku na úkor ostatních. Proto pro teology osvobození představuje bezpodmínečné právo na neomezené množství soukromého majetku a jeho ochranu velmi problematický právní princip.

Enrique Dussel problematiku soukromého majetku rozebírá z pohledu původních přirozených práv. Připomíná, že soukromý majetek není *přirozené* právo, jak ho mnoho lidí vnímá a zdůrazňuje existenci principu *společného vlastnictví lidstva*, a že stvořený vesmír je vlastnictvím všech. Toto vlastnictví má přednost a je přirozeným právem, jak popisuje Tomáš Akvinský. Soukromý majetek je však záležitost “práva národů” (*ius gentium*) a nikoli práva přirozeného.⁶⁰

Santiago Ramírez vysvětluje, že soukromý majetek spadá pod *sekundární* přirozené právo. Přirozené právo má každý na potřebné prostředky a zdroje potřebné k dosažení cílů či svého “konce”. Tento “konec” člověka je pak štěstí a pocit blaženosti a na prostředky k jeho dosažení má člověk přirozené právo. Ramírez tímto popisuje to samé, co je obsaženo v tzv. podmínkách důstojného života; jako je přístup k přístřeší, jídlu, oblečení, vzdělání či bezpečí. Dále se ale ptá, co s těmi prostředky, jež se primárně nedají považovat za nezbytné; druhé auto, druhý dům atd. Ramírez tvrdí, že podle křesťanské tradice na ně člověk již nemá přirozené právo, jelikož nejsou nezbytně nutné k dosažení “konce” či cíle člověka. Na vlastnění takových prostředků má pak člověk pouze právo pozitivní, nikoli přirozené.⁶¹

Dussel to dále vysvětluje na příkladu půdy argentinských pamp, kterou vlastnili původní obyvatelé před tím než byla zaregistrována do rejstříku “současných národů”. Tito indiánští obyvatelé žili na této půdě podle přirozeného práva, jelikož pro ně byla zdrojem nezbytným k životu. Byli však odvezeni armádou a jejich půda byla zabrána

---

⁵⁹ Ref. 45 str

⁶⁰ DUSSEL, Enrique D. *History and the theology of liberation: a Latin American perspective*. Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, c1976. ISBN 0-88344-1802. str 137

⁶¹ Ref. 56 str 137

a předána lidem žijícím v Buenos Aires. Dussel však potvrzuje, že ten, kdo měl na tuto půdu skutečné právo byli původní obyvatelé, kteří na ni měli právo přirozené, na rozdíl od vojáků, jež získali pouze to pozitivní. Ten, kdo pak tvrdí, že soukromý majetek pod pozitivním právem je nezczizitelný, se může plést. Dussel nakonec zmiňuje prastarý princip, že v případě nutnosti je vše společné a cituje Thomase Melvilla, který se ptá: *Pokud nemluvíme o případu nutnosti v rámci Latinské Ameriky, kde jinde ve světě už o něm můžeme mluvit?*⁶²

Tento přístup pak osvětluje příklon teologie osvobození k principům socialismu a snaze zmírnit zneužívání práva na neomezený soukromý majetek v zemích Latinské Ameriky, který vnímají jako jeden z důvodů špatných životních podmínek většiny obyvatel a kořen mnoha systémových porušování.

Nástrahy jazyka lidských práv

Teologové osvobození pokračují v kritice jazyka lidských práv, která se, jak Engler popisuje, objevuje v podobě konkrétních “nebezpečí”, jež práva obsahují. Jedno z hlavních nebezpečí vnímají ve faktu, že lidská práva sama o sobě postrádají tzv. systémovou vizi, což se projevuje například v nedostatku právnických nástrojů, které by nabízely chudým možnosti svá práva vymáhat. Engler vysvětluje, že lidská práva neposkytují žádný koncepční nástroj díky nimž by mohl každý správně chápat problematiku oprese (útlaku) v institucionálních pojmech a ne pouze v individuálních.⁶³

Dále popisuje, že tím, že se lidskoprávní teorie soustřeďuje spíše na občasně, individuálně zaměřené útoky na lidskou důstojnost, stanovuje tím “krátkozrakou” praxi, jež je slepá k základním potřebám dvou třetin lidstva. ⁶⁴ Teologové osvobození touto kritikou poukazují zároveň na nevyrovnaný vztah mezi teorií a praxí a ptají se, do jaké míry předepisují pojmy související s lidskými právy konkrétní praxi a jaký je význam teoretické “záruky”, pokud tato záruka není univerzální ani absolutní.⁶⁵

---

⁶² Ref. 56 str 137

⁶³ Ref. 45 str 346

⁶⁴ Ref. 45 str 346

⁶⁵ Ref. 45 str 357

Dalším nebezpečím, odhaleným v implicitní prioritizaci práv je způsob používání jazyka lidských práv k odsouzení pokusů o zajištění základních lidských potřeb, jež jsou údajně chráněny právy druhé generace. Teologové osvobození, byť předkládají některé konkrétní kritiky jazyka lidských práv, která by se měla implicitně týkat jen jich, velmi často paralelně kritizují kapitalistické a liberálně demokratické politicko-ekonomické systémy. Ty, jak již bylo zmíněno, teologové osvobození vnímají jako pokrytecké mocnosti, které se vydávají za “ostrovy” ochránců a podporovatelů lidských práv, přičemž jsou to zároveň ti, kteří je systematicky porušují. Vytvořili takový jazyk lidských práv, který legitimizuje systémy, které je ve skutečnosti porušují, což vnímají teologové osvobození jako velké nebezpečí. Zároveň s ním silně vnímají kritický pohled kapitalistických zemí na země Latinské Ameriky a země třetího světa obecně. Segundo vnímá jako jeden z nejvíce negativních aspektů jazyka lidských práv, že země, z nichž práva pochází, vnímají a popisují třetí svět jako primitivní, morálně nevyvinuté oblasti. Na Latinskou Ameriku je nahlíženo jako na skupinu států, jejichž vůdci dobře nerozumí a nepojímají osvícenost univerzality lidských práv a zároveň mají tendence podporovat vojenské diktatury, jež dělají z těchto zemí baštu jejich porušování. Segundo dále popisuje, že ti, kteří zdánlivě nerespektují práva předkládaná “elitami” i když tak konají jen proto, aby ochránili lidi před většími zly, nebo aby lépe dosáhli toho co práva obsahují, jsou nenáviděni a legálně trestáni jako porušovatele lidských práv.⁶⁶

Engler připomíná, že již zmiňované právo na neomezený soukromý majetek je centrem tohoto paradoxu. Také katolická církev, pokud se nechce dostat do kontroverzní a konfliktní situace či pozice, musí tato práva upřednostňovat před těmi, jež jsou podstatnější pro blaho zbídačeného lidu. A to pokaždé, kdy se tato rozdílná práva dostanou do sporu, což se nevyhnutelně děje.⁶⁷

Jako poslední nebezpečí jazyka lidských práv uvádějí teologové osvobození omezení vlastního sebeurčení a angažovanosti chudých v boji za jejich osvobození. Koncept lidských práv je v rámci své realizace závislý na krocích a působení tříd, ze kterých vznikl. Jejich ochrana je řízena buďto vládní byrokracií, humanitárními

---

⁶⁶ Ref. 54 str 65

⁶⁷ Ref. 45 str 348

organizacemi a skupinami či zkrátka těmi, kteří mají přístup k právnímu systému. Pro církev je pak nebezpečí v tom, že pokud převezme vzorec liberálně formulovaných lidských práv ztratí tím schopnost být takzvaně církví “s chudými” spíše než “pro chudé”, což je ovšem pro teologii osvobození stěžejní.⁶⁸

Pro toto teologické hnutí je skutečně klíčové, že chudí a utlačovaní získávají vlastní sílu a moc stát se aktéry změn k lepšímu. Jde o proces uvěření, emancipace a pochopení vlastní hodnoty a existence práv, včetně získání znalostí o možnostech jejich obrany. Brazílský biskup Helmut Frenz ale popisuje, že lidé bojující za své osvobození nemají kvůli jazyku lidských práv takovou možnost intelektuálního sebeurčení, vzhledem k tomu, že je jim odepřena příležitost si představit svou vlastní vizi spravedlnosti, která by více odpovídala jejich reálným životním zkušenostem. Místo toho se očekává, že automaticky převezmou myšlenku univerzálních lidských práv a přijmou legitimnost jejich liberálního zdroje.⁶⁹

Pro lepší představu některých “pomocí” v boji za lidská práva ze strany západních demokratických mocností, které teologie osvobození vnímá za kontraproduktivní, je možné se díky výzkumnému týmu Social Watch a jejich poznatkům podívat na takzvané rozvojové projekty politik a programů, které jsou financovány nadnárodními institucemi. Tímto rozvojem se však nakonec myslí zejména zájmy transnacionálních ekonomických skupin a to cestou privatizací, které nejen že chudobu neomezují, ale naopak ji ve většině zemí zvětšují. Autoři to konkrétněji popisují takto:

V posledních desetiletích byla role státu omezena na aplikaci několika makroekonomických receptů, jež směřují většinu veřejných fondů na podporu soukromých podniků (které už ani nemají vlastníky v dané zemi). Jen pár “drobků” jde na sociální programy, které mají sklon k paternalismu a klientelismu (a které nicméně získávají národní ceny), přičemž se drasticky krátí sociální výdaje (na bydlení, vzdělání, zdravotní péče, dopravu, vodu, kanalizaci, elektřinu, atd.) a odpírají existující práva.⁷⁰

---

⁶⁸ Ref. 45 str 348-9

⁶⁹ Ref. 45 str 349

⁷⁰ BATTHYÁNY, Karina a Mariana CABRERA. *Právo nežít v chudobě: chudoba jako porušování lidských práv*. Praha: Filosofia, 2010. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-321-6. str 94

Hovoří se zde zejména o ekonomických, sociálních a kulturních právech ESCR.

V rámci “rozvojových plánů a projektů zušlechťování měst, prosazovaných vládami a iniciativami, multilaterálními institucemi a jinými agenturami, poškozují lidská práva. Často totiž dochází k tomu, že místní obyvatelstvo, zejména venkovské a původní, není o těchto projektech informováno, ani s nimi nejsou nijak konzultovány. Výsledkem je pak vyhánění a nucené přestěhování těchto lidí, a to bez spravedlivého odškodnění či restituce, což je často připravuje o živobytí, znemožňuje jejich způsob života a ve většině případů vede k větší chudobě. Tím samozřejmě i k zřejmému porušování několika instrumentů lidských práv.⁷¹

Karina Batthyány ještě dodává: *Jestliže neexistují přesídlovací politiky a širší veřejné politiky zajišťující přístup k půdě na venkově a k volným pozemkům a bydlení ve městech, vystěhovalci a chudí nemají jinou možnost než “okupovat” pozemky a budovy, za což jsou následně kriminalizováni.*⁷²

Někdy tyto rozvojové plány zahrnují hned několik projektů, například výstavbu dálnic, ropovodů, letišť, přehrad a telekomunikační infrastruktury a infrastruktury nutné pro rozvoj turistického ruchu. Všechno toto má ovšem za následek přesun obyvatelstva v zájmu údajného rozvoje, což znamená vyvlastňování půdy která patří venkovanům a původním obyvatelům. Například kvůli výstavbě přehrad je možné přestěhovat až 50 milionů obyvatel, jejichž práva na půdu, bydliště, výživu či zdraví a zdravé životní prostředí je státem významně porušováno. Navíc není neobvyklé, že v rámci přesídlení do jiné oblasti není zaručena blízkost zdroje práce a obživy⁷³. V rámci výstavby infrastruktury během těchto projektů “rozvoje” dochází k privatizaci výroby elektřiny a přírodních zdrojů, jež jsou pro tuto výstavbu zapotřebí, ať už se jedná o vodu, plyn, uhlí atd.

...Všechny tyto privatizační procesy upřednostňují rozvoj podnikání, růst trhu a zvyšování zisků, nikoli zlepšování životní úrovně obyvatel. V protikladu k tomu, co se nyní náruživě obhajuje ve jménu Rozvojových cílů milénia, je víc než dostatek důkazů z různých zdrojů, že s tím, jak se na globální úrovni prohlubuje a zrychluje proces

---

⁷¹ Ref. 65 str 96

⁷² Ref. 65 str 97

⁷³ Ref. 65 str 97-100

*privatizace, práva lidí a komunit na bydlení, vodu a hygienické služby se postupně odbourávají.*⁷⁴

Kritika teologů osvobození vůči nedostatečné podpoře agendy chudých poukazuje zejména na to, že chudí se stávají pouze “příjemci” pomoci humanitárních společností, které vycházejí z konceptu lidských práv. Větším problémem, jak můžeme vidět, jsou však rozvojové megaprojekty, které sice mají za cíl pomoci dané zemi v dosažení obecného blahobytu, ovšem nejsou zdaleka neziskové a zaměstnávají mnoho osob, což s sebou nese velká rizika upřednostňování zájmů vedoucích těchto projektů. Obojí jde ale ruku v ruce a je jisté, že právě tento paternalistický, a mnohdy bezohledný přístup bohatších západních zemí, je teologům osvobození trnem v oku.

3.2.3 Přijetí a adaptace lidských práv

V následující kapitole se přesouváme od kritiky lidských práv teology osvobození k jejich přisvojení a vytvoření vlastního pojetí. Je zapotřebí opětovně zmínit, že kritické podněty tohoto hnutí vůči právům byly neoddělitelně spjaty s kritikou Carterovy politické éry a kritikou imperialismu a liberalistického pojetí práv. Ovšem myšlenka práv jako taková je samozřejmě pro teology osvobození, jakožto křesťany, přínosná a hlavně nepopíratelná.

Teologie osvobození se zrodila z prostředí, kde dochází k masivnímu porušování lidských práv a toto téma pro ni tedy nebylo nikdy cizí a je logické, že postupem času dojde, i přes počáteční kritiku, k přisvojení tohoto jazyka. Zároveň dala tato teologie vzniknout novému pojetí tohoto jazyka, aby i ona byla přínosem pro společnost v tomto ohledu a dala najevo svou suverenitu. Toto pojetí nazvali jako “rights of the poor” tedy práva chudých.⁷⁵

Tak jako počáteční období kritiky jazyka lidských práv vycházelo z historických okolností, i jeho přivlastnění se k nim úzce váže. Postupně docházelo k upouštění od dialogu s Marxismem a důraznému zaměření na “nové lidstvo” (new humanity). Křesťané se ke konci sedmdesátých let čím dál více odkláněly od Marxistického

---

⁷⁴ Ref 65. str 101

⁷⁵ Ref. 45 str 350

vlivu, který samotný slábl, vzhledem k vzestupu represivních “národních režimů”, podporovaných Spojenými Státy. Co je však podstatnější, rapidně se zvýšila aktivita liberálních, mezinárodních organizací, především prvního světa, zaměřených na ochranu lidských práv.⁷⁶ Jak popisuje Mark Engler, zapojení se do organizací jako je Amnesty International, Human Rights Watch či výbory OSN bylo pro skupiny v Latinské Americe, bojující s mnoha vojenskými režimy porušujícími občanská a politická práva, klíčové. Ti, jež počítali s každodenními strastmi chudých, nakonec vnímali lidská práva jako potencionálně účinný prostředek k záchraně životů. V tomto směru se teologie osvobození přesouvá směrem k lidským právům a v tom se odráží její neutuchající a naléhavé úsilí za osvobozením lidu.⁷⁷

K tomu, že se z teologie osvobození ke konci osmdesátých let stalo o něco umírněnější hnutí, než jaké bylo v sedmdesátých letech, přispěly i eklesiologické okolnosti. Západní teologové a obhájci lidských práv, jako například Jürgen Moltmann, kladli na srdce teologům osvobození, aby nespojovali myšlenku lidských práv pouze s imperialismem, ale aby hledali to dobré ve filosofickém liberalismu, jenž je tak úzce spojován s celým konceptem lidských práv. Zároveň docházelo k poměrně silné kritice ze strany konzervativních proudů latinskoamerické katolické církve a Vatikánu. V papežských “instrukcích” z roku 1984 a 1986 šlo především o silnou kritiku inklinace teologie osvobození k Marxismu.⁷⁸

Bylo by možné vnímat tento přesun k lidským právům ze strany teologů osvobození za určitý druh pragmatismu. Jon Sobrino tento pragmatismus obhajuje tím, že k uznání užitečnosti konceptu práv v náboženském a duchovním úřadě docházelo již dříve. Téma práv chudých a jejich obrany ze strany církve bylo významné jak na konferenci v Medellínu, tak v Pueble. Už tehdy se ovšem hovořilo zejména o právech chudých, což zůstalo stejné i v pozdějším diskurzu oficiálnějšího přijetí jazyka lidských práv.

---

⁷⁶ Ref. 45 str 349

⁷⁷ Ref. 45 str 350-1

⁷⁸ Ref. 45 str 351

Po počátečním odstupem od tématu práv, jak bylo dříve popsáno, docházelo k odhalování nebezpečí jejich liberálního pojetí v rámci osvobozené kritiky, ale v její návaznosti se začaly hledat kořeny jejich obrany ze strany Křesťanů.⁷⁹

Přednostní volba pro chudé

Vzhledem k povaze katolické církve a jejího sociálního učení je přirozené, že to byla právě *preferenční volba pro chudé*, jež vedla teology osvobození k přiblížení se lidskoprávnímu diskurzu. Lidská práva se pro ně dokonce stala jakousi aplikací preferenční volby.

Zároveň je dobré zmínit důležitost teologického základu preferenční volby, jejíž myšlenku lze snadno uplatnit v oblasti lidských práv. Pro katolickou církev obecně je podstatné, aby byly konkrétní přínosy tématu čistě její a vycházely ze “srdce Evangelia”. Když si církev osvojila jazyk lidských práv, snažila se, aby jejich “převzetí” reflektovalo zásadní náboženské principy a nebylo pouhým ústupkem světským hodnotám. Proto, když si také teologie osvobození začala práva osvojovat, bylo logické, že i oni se obrátí na náboženské principy při vytváření vlastního charakteristického postoje. Tedy vzhledem k tomu, že preferenční volba, jak ji pro připomenutí definují Leonardo a Clodovis Boff: *prorocký a soucitný závazek k životu, příčinám a bojům milionů marginalizovaných a zneuctěných lidských bytostí...*⁸⁰ vedla mnoho teologů osvobození k systematické teologii, stala se tím pádem i zásadní myšlenkou v přijetí jazyka lidských práv.⁸¹

Preferenční volba pro chudé je v teologii osvobození klíčovou myšlenkou při naplňování smyslu Křesťanského života. Zároveň její teologický základ pomáhá v diskuzi o tom, jak může mít prvotně kritizovaná “univerzalita” i charakter konkrétní “zaujatosti” (preference). Engler popisuje, že v širším slova smyslu je preferenční volba argumentem, proč se Boží universální láska nezbytně projevuje jako přednostní zájem pro chudé. Americký teolog Steven Pope to pak vysvětluje na exegezích, jež

---

⁷⁹ Ref. 45 str 352

⁸⁰ Ref. 6 str 3

⁸¹ Ref. 45 str 353-4

ukazují Boha, který svou lásku ke všem lidským bytostem potvrzuje právě skrze přednostní zájem pro ty, jež jsou nejvíce “dehumanizováni”.

Díky preferenční volbě pro chudé vnímají teologové osvobození pochybnost jakékoli teologie lidských práv, která stojí pouze na prosazování univerzálního rozšíření těchto práv mezi všechny lidi na základě myšlenky, že lidstvo je stvořeno k obrazu Božímu (imago Dei). Tato poměrně široká teze ve skutečnosti sama vychází z konkrétní sociální situace a umístění - jimž se myslí život a strasti chudých a utlačovaných.⁸²

Jak Leonardo Boff vysvětluje, práva, o kterých se hovoří v Bibli patří především vdovám, sirotkům, žebrákům, imigrantům a cizincům. Zejména v Prorocích, Knize Moudrosti a Novém zákoně je patrné, že “biblická práva” jsou práva utlačovaných. Tudíž i lidská práva, vnímaná jako práva od Boha, musí zahrnovat explicitní zájem a starost o utiskované.⁸³

Pokud chce tedy jazyk lidských práv dosáhnout skutečné kvality, musí upřednostnit základní potřeby chudých před “svobodami” bohatých. Vzhledem k tomu, že práva a důstojnost bohatých a mocných byla vždy respektována, důraz na univerzálnost lidských práv v jejich prospěch nedává žádný smysl. Smysluplnější je hájit ty, jejichž práva jsou v ohrožení. Což ovšem nárokuje jazyku lidských práv počítat se zmiňovanou preferencí, díky níž se teprv potvrdí ona univerzalita a lidská práva se mohou rozšířit mezi všechny lidi a nebýt pouze exkluzivním vlastnictvím privilegované třídy.⁸⁴

“Práva chudých” vycházející z preferenční volby se tak staly směrodatnou adaptací liberálního jazyka lidských práv teologií osvobození a také inspirací v boji za lidská práva po celém světě.

---

⁸² Ref. 45 str 355

⁸³ Ref. 6 str 59-61

⁸⁴ Ref. 45 str 356

Závěr

Mé představení teologie osvobození ukazuje, že toto hnutí není jen jedním z teoretických teologických směrů, ale zároveň doslova žitou teologií. Vzniká z urgentní potřeby vzepřít se společenskému systému, který napomáhá k tak katastrofálním podmínkám nespočtu lidí. Není to ale pouze revoluční hnutí, teologie osvobození nabízí skrze své vlastní vnímání bible a christologie cestu, která může věřícím pomoci najít hloubku či další rozměr křesťanské víry. Díky nasazení i vlastních životů v boji za osvobození chudých a utlačovaných se tato teologie stala inspirací pro země po celém světě. Zajisté měla i své odpůrce, vzhledem k tomu, že ten kdo za něco bojuje, často zároveň bojuje i proti něčemu.

Jak jsme se mohli dozvědět, teologie osvobození je doslova vpletena do problematiky sociálních témat a zejména pak politiky. V tomto směru můžeme také nalézt asi nejproblematictější oblast v rámci tohoto hnutí. Pro západní demokratické země, jako je ta naše, bude vždy velkým tématem, zdali lze tak radikální socialistický systém, jakému věřila teologie osvobození, považovat za funkční a udržitelný. Je nadmíru jasné, že teologie osvobození se distancuje od negativních praktik, které se historicky děly v rámci socialistických režimů a spíše se snažila a doufala v aplikaci utopického modelu společnosti, který nabízí myšlenka socialismu, jenž sama o sobě není zlá. Ovšem v rámci věcné kritiky teologie osvobození je možné říci, že pokud opravdu usiluje a touží po osvobození lidí žijících v bídě a utrpení, měla by hledat tu nejlepší cestu či způsob v různých politických systémech, jelikož tak, jak je možné zneužít imperialistický nebo liberální a demokratický systém, je možné zneužít i ten socialistický a naopak je v obou možné najít logiku a dobrý úmysl. Není řečeno, že teologie musí zůstat striktně jen teologií absolutně oddělenou od politiky a sociálního dění, do toho by se naopak měla zapojovat, což logicky znamená, že se musí zapojit i do politiky. Může být ale problematické, když se teologie rozhodne podporovat pouze jeden, navíc poměrně vyhraněný, politický systém. Toto téma pak vybízí k dalšímu a hlubšímu promyšlení vztahu teologie osvobození k demokracii.

Co se týče otázky lidských práv, teologie osvobození i přes počáteční ostrou kritiku jejich původu, která se projevila v ignoraci tohoto konceptu, došla k vlastní

interpretaci. V liberálně demokratických zemích, kde se lidská práva zrodila, je běžné, že jsou přirozeně přijímána a ctěna bez většího kritického náhledu na jejich koncept či jejich “jazyk”. Proto pro tyto země může být kontroverzní, když mají uzнат jakoukoli kritiku těchto práv ze strany teologického hnutí. Ovšem teologové osvobození podávají systematicky promyšlenou kritiku, která odráží skutečnosti a faktické problémy, jež z jazyka lidských práv vyplývají a jsou nejvíce patrné právě v zemích třetího světa. Zároveň však vedle kritiky vytvářejí i vlastní adaptaci těchto práv. Jejich přístup ukazuje, že samotné jádro konceptu lidských práv, tedy, že tato práva a důstojnost jsou univerzální a uznaná všem lidem, je sice problematické, co do praktického dosažení, ale je to dozajista myšlenka, za kterou je hodno bojovat.

Cílem mé práce bylo vyjasnit poměrně komplikovaný vztah teologie osvobození k lidským právům. To se podařilo zejména skrze popsání hlavních fází, kterými vztah procházel, popisem stanovisek teologů osvobození a zároveň návrhem faktických rizik jazyka lidských práv v této oblasti. K dosažení cíle mi byly nezbytnou oporou kvalitní literární zdroje, zejména pak text Marka Englera.

Literatura

BATTHYÁNY, Karina a Mariana CABRERA. *Právo nežít v chudobě: chudoba jako porušování lidských práv*. Praha: Filosofia, 2010. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-321-6.

BERRYMAN, Phillip. *Liberation theology: essential facts about the revolutionary movement in Latin America--and beyond*. Philadelphia: Temple University Press, c1987. ISBN 0-87722-479-x.

BOFF, Leonardo a Clodovis BOFF. *Introducing liberation theology*. Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, c1987. ISBN 0-88344-575-1

CÁB, Michal, Roman MÍČKA a Marek PELECH, ed. *Mezinárodní symposium o teologii osvobození: (sborník příspěvků)*. Marek Pelech, kap. *Kompasíonální původ teologie osvobození a její genealogie*. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2007. ISBN 978-80-7040-977-0.

DUSSEL, Enrique D. *History and the theology of liberation: a Latin American perspective*. Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, c1976. ISBN 0-88344-1802.

ENGLER, Mark. *Toward the "rights of the poor": Human Rights in Liberation Theology*. 2000. DOI: 10.1111/jore.2000.28.issue-3.

GUTIERREZ, Gustavo. *A Theology Of Liberation: History, Politics an Salvation*: SCM Press Ltd, c1971. ISBN 334 01621 5.

HANUŠ, Jiří, ed. *Křesťanství a lidská práva*. Brno: CDK, 2002. ISBN 80-7021-537-2.

CHAPELLE, Philippe de la. *Církev a Deklarace lidských práv*. Řím: Studium, 1973.

KIRK, Andre J. *Liberation theology: An evangelical view from the Third World*: Marshalls Theological Library, c1979. ISBN 0 551 01217 X.

NOBLE, Tim. *Teologie osvobození ve svém dějinném kontextu. Teologická reflexe*, 2009, 15(1), s. 58-75. ISSN 1211-1872.

PIERIS, Aloysius. *Human Rights Language and Liberation theology*. 1989.

SEGUNDO, Juan Luis a Alfred T. HENNELLY. *Signs of the times: theological reflections*. Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, c1993. ISBN 0883447916.

SOBRINO, Jon. *Jesus the liberator: a historical-theological reading of Jesus of Nazareth*. Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, 1993. ISBN 0-88344-930-7

Elektronické zdroje

CHRIS NET, *Druhý vatikánský koncil změnil katolickou církev* [Http://www.christnet.eu/clanky/5637/](http://www.christnet.eu/clanky/5637/).

FŇUKAL Miloš, *Salvador* [Https://geography.upol.cz/soubory/lide/fnukal/KGG_RGAM_Salvador.htm](https://geography.upol.cz/soubory/lide/fnukal/KGG_RGAM_Salvador.htm) [online].

